

NASLONKE – TERMINOLOGIJA MED SKLADNJO IN PROZODIJO

Prispevek najprej pregledno prikaže jezikovno terminologijo v zvezi z naslonkami in pojmovanjem naslonskosti v slovenščini, ki se uporablja v slovnica in lingvističnih študijah od začetka 19. stoletja do danes. Razprava o medsebojnem odnosu fonologije in sintakse na sinhroni in diahroni ravni v linearni stavčni organizaciji izhaja iz poskusa razumevanja sprememb sistema uporabljenih terminov.

naslonke, terminologija, skladnja, prozodija

The paper surveys Slovene linguistic terminology concerning clitics and cliticity in 19th and 20th century grammars and linguistic studies. The subsequent discussion of the interrelation of phonological and syntactic features on a synchronic and diachronic level in linear sentence organization is a result of an effort to understand the changes in the way the terminological system has been built and used.

clitics, terminology, syntax, prosody

1 Uvod

O pojmovanju naslonk in naslonskosti nasploh in o konkretnih jezikovnih realizacijah je mogoče razpravljati na številnih ravneh. Prva je tista, na kateri se sprašujemo, kaj so naslonke in iz katerega vpogleda v celoto jezika jih definiramo. Na drugi se sprašujemo, katere jezikovne enote sodijo med naslonke in o skupnih in posebnih lastnostih samo nekaterih od njih. Na tretji ravni bi se lahko vprašali o odnosu med naslonkami in naglašeni oblikami. Četrta je tista raven, na kateri se sprašujemo o funkcionalni vrednosti naslonk v stavku. Menim, da navedeno jasno kaže na to, da gre za kompleksno skupino jezikovnih enot, ki v svetovni jezikovni literaturi do danes niso dokončno opredeljene.¹

Zdi se mi samoumevno, da sta pojmovanje in poimenovanje povezana z razumevanjem nekaterih zgoraj omenjenih vprašanj. Ko gre za terminologijo, to velja za vsako obdobje, še posebej za tisto, v katerem so se prvič začela oblikovati poimenovanja v domačem jeziku. Za slovenščino, kot tudi za ostale južnoslovanske jezike,

¹ Ena najbolj preglednih in poglobljenih razprav v zvezi z naslonkami, posebej v slovanskih jezikih, je *A Handbook of Slavic Clitics* avtorjev Stevena Franksa in Tracy Holloway King (Oxford: Oxford University Press 2000).

je v tem smislu najbolj izpostavljeno 19. stoletje. Zato bom v pričujočem prispevku popisala in analizirala poimenovanje naslonk v reprezentativnih slovenskih slovnica in eni jezikovni razpravi iz 19. stoletja. V tem članku ne ponujam izčrpnega pregleda vseh slovnici in razprav, ki se ukvarjajo z naslonkami od začetka slovenskega slovstva do danes, saj bi natančna obdelava tega področja zahtevala posebno monografijo. Takšen pregled bo predstavljen v celoviti razčlembi problemov naslonk in besednega reda v slovenskem jeziku,² merilo pričujočega izbora pa je predvsem poskus zaznavanja spremembe stališč o naslonkah v slovenskem jezikoslovju.

Zaradi jasnosti in natančnosti naj na samem začetku opozorim na delitev naslonk, za katero večina sodobnih jezikoslovcev meni, da jo je uvedel Zwicky (1977). Gre za pojmovanje enot (imenuje jih *simple and special clitics*, tj. enostavne in posebne naslonke), ki temelji na modelu, prvič predstavljenem v imenitni študiji Romana Jakobsona *Les enclitiques Slaves* (1935).³ V omenjeni razpravi se naslonke v slovanskih jezikih prvič delijo na naslonske členke in spremenljive naslonske besede:

Le slave commun possédait deux catégories grammaticales d'enclitiques: les particules et les mots enclitiques fléchis. Il accordait aux enclitiques la seconde place dans la phrase, c'est-à-dire qu'il avait hérité de l'indoeuropéen la règle de Wackernagel. M. Meillet insiste avec raison sur le fait que c'est le caractère accessoire de ces mots qui est le facteur essentiel pour cette règle. Chaque mot de la catégorie en question est un déterminant sans être un déterminé. Il ne porte pas d'accent de phrase, puisqu'il est subordonné et qu'aucun autre mot ne dépend de lui: son caractère atone est donc d'origine syntactique. (Jakobson 1962: 16.)

Brez upoštevanja tega razlikovanja danes ni mogoče razpravljati o naslonkah. Seveda takšno razumevanje naslonk ni moglo biti dojeta v 19. stoletju, v katerem se je komaj začela sodobna jezikovna analiza, posebej sintaktična, kot jo poznamo danes. Vendarle pa je glede na to, da gre v prispevku za zgodovino pojmovanja in poimenovanja, treba vedeti, da so za razumevanje ločljivih lastnosti naslonk, kot tudi za razumevanje pojma naslonskosti, ki je nerazdružljivo povezan z njihovim poimenovanjem, res zanimive samo spremenljive naslonske besede. Zaradi tega v pričujočem prispevku obravnavam samo poimenovanje te skupine besed.

V sodobnem slovenskem jeziku sodijo med naslonske členke večinoma tiste enote, ki jih J. Toporišič poimenuje kot predslonske (proklitične) naslonke, in sicer: predlogi, vezniki, nikalnica in členki. Na tem mestu samo omenjam, da so v to skupino napačno uvrščeni nekateri pridevniki v stalnih besednih zvezah, kot so *dobro jutro, dober dan, lahko noč, sveti Jurij, šent Vid* ipd. (Toporišič 2004: 65). Tovrstne enote se niti v ostalih južnoslovanskih jezikih (Ivšić 1967) niti v svetovni jezikoslovni literaturi ne obravnavajo kot naslonke, ampak kot priložnostno naslon-

² Gre za monografijo *Naslonke med sintakso in prozodijo*, ki jo pripravljam.

³ Prispevek je bil prvič predstavljen na lingvističnem kongresu v Rimu 25. 10. 1933, razprava pa je bila objavljena 1935, ponatisnjena pa v *Selected Writings 2*, iz katere se navaja.

ske besede, ki so drugače zaznamovane z inherentnim naglasom; temu problemu, ki ni problem poimenovanja, pač pa problem razumevanja, bi bilo treba posvetiti posebno študijo.

V spremenljive naslonske besede v sodobni slovenščini sodijo t. i. kratke oblike pomožnega glagola ter osebnega in povratnega zaimka ne glede na to, ali se v stavkih uvrščajo kot predslonke ali naslonke. Samo spremenljive naslonke so zanimive za terminološko kot tudi vsebinsko analizo, predvsem zato, ker v različne zapletene medsebojne kot tudi sintaktične ter stilistične odnose vstopajo z drugimi besedami, ki jih je treba poimenovati. Predvsem so najbolj zanimive tiste naslonske oblike, ki imajo »dolgi« ali »polni« par, kot so *me* in *mêne* in druge.

2 Viri in metoda

Gradivo za ta prispevek se deloma ujema z gradivom, ki sem ga že pred leti preštudirala in obravnavala z drugačnega vidika.⁴ Za razlago odnosa med prozodijo in skladnjo sem se odločila na osnovi izbranih slovnice iz 19. stoletja, v katerih sem iskala posebej zanimive podatke o poimenovanju naslonk, in na osnovi razprav, v katerih so obravnavane naslonke in besedni red v 19. stoletju. Gre namreč za obdobje izoblikovanja in utrjevanja kulturno-civilizacijske terminologije v slovenščini, v katerem se začenja oblikovati tudi slovnična terminologija v slovenščini, ki je bila do tedaj izpričana samo v drugih jezikih (npr. v latinščini in nemščini). Obravnavala sem slovnice 19. stoletja, napisane v slovenščini in nemščini, tako da lahko povem, da že samo število slovnice v slovenščini v primerjavi s slovnice v nemščini priča ne samo o dejstvu, da so slovnice pisane za uporabnike, ki so bili vajeni nemščine in niso govorili slovensko, ampak tudi o težavah pri vzpostavljanju jezikovnega opisa v slovenščini. Posledica tega in tudi dejstva, da sta skladnja in prozodija v teh slovnice med najmanj preučeni deli, je to, da se poimenovanja prenašajo iz ene slovnice v drugo. Izjemno razumevanje problema naslonk in tudi izpostavljanje velike količine preučeni primerov se kaže v imenitni študiji Matije Murka, za katero mislim, da v jezikoslovnih krogih ni dovolj znana. Takšna poglobljena obdelava je, razumljivo, imela za posledico posebno poimenovanje.

Ko obravnavamo naslonke z današnjega stališča, se kot najbolj izpostavljen kaže prav odnos med njihovimi skladenjskimi in prozodijskimi lastnostmi, ki ga v nekaterih jezikovnih skupinah (in slovanska je ena izmed njih) ni mogoče razlagati le na sinhroni ravni, temveč ga je treba zajeti v diahrono. Zaradi tega, pa tudi zaradi že omenjenega razločevanja med enostavnimi in specialnimi naslonkami, ki so v slovenščini in v ostalih južnoslovanskih jezikih del sistema vzporednih t. i. kratkih in dolgih oblik, sem se osredotočila samo na termine, ki se v naštetih virih uporabljajo za vzporedne oblike. Za te se v svetovni jezikoslovni literaturi pojavlja precej poimenovanj, med drugimi najpogostejše: *dolge* in *kratke oblike*, *naglašene* in

⁴ Rezultati takratnega raziskovanja so deloma objavljeni v študiji Peti Stantić 1999.

nenaglašene oblike, krepke in šibke oblike, polne in kratke oblike (in zelo redko *polne in prazne oblike*) ali *ortotonične* in *enklitične oblike*. V tem smislu izhaja poskus razumevanja medsebojnega odnosa glasoslovja in skladnje na sinhroni in diahroni ravni v linearni stavčni organizaciji in pragmatični realizaciji iz poskusa razumevanja sprememb sistema uporabljenih terminov. S tega stališča je potrebno ugotoviti naslednje:

1. Na kateri ravnini (glasoslovni, oblikoslovni ali skladenjski) se obravnavajo breznaglasnice?

2. Ali se te enote različno poimenujejo, ko se obravnavajo na različnih jezikovnih ravninah?

3. Katere oblike so uvrščene med breznaglasne oblike oziroma klitike?

3 Slovnice

3.1 V slovnica 19. stoletja, ki se za slovenščino začenja s Kopitarjevo slovnico, jezikovne ravnine večinoma niso razdeljene, kot jih razumemo danes. Slovnica *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* je tipična slovnica svojega časa, podobna ostalim slovnica 19. stoletja, ki sem jih izbrala za primerjanje s prvo, torej Kopitarjevo – v njej namreč glasoslovje ni izpostavljeno kot poseben del. Kopitar poimenuje podaljšane in skrajšane oblike, potem ko jih našteje v paradigmi in obrazloži, kako se uporabljajo. Njegovi termini so torej *die verlängerte Formen* (ki jih poimenuje tudi *die völlere Formen*) in *die verkürzte Formen* (Kopitar 1808: 284):

Der echte Crainer gebraucht die verlängerten Formen des Genitivs: *mene, tebe, sebe, njega, njé, njega* etc., des Dativs: *meni, tebi, sebi, njemu, nji, njemu* etc., des Accus.: *mene, tebe, sebe, njega, njo, njega* etc., u.s.f. überhaupt nur, wenn ein Nachdruck auf dem Pronomen ruht; sonst aber gebraucht er die verkürzten *me, te, se, ga, jo, ga* etc. Nach einem Vorworte ist in der Regel gleichfalls die völlere Form üblich.

3.2 Valentin Vodnik v svoji slovnici *Pismenoſt ali gramatika sa perve ſhole*, objavljeni leta 1811, ne rabi posebnih terminov, ko v oblikoslovni paradigmi navaja *mene, me, meni, mi* in ostale tovrstne oblike. O njihovi rabi ob tem ne pove ničesar, omeni pa jo v skladenjskem delu slovnice; v delu, poimenovanem *Sklad ino raba nameſtiménov*, pravi naslednje:

§ 85. Kadar odkasan glagol ſtojí v' ſtavku, takrat nameſt *mene, tebe* itd. ſtavimo: *me, mi, te, ti, ſe, ſi, ga, mu, je, ji, jo, jih, jima, jim*, poſtavim: *daj mi bukve; ne dam jih, sa to, ki ſo me drago ſtale*. Stavimo pak: *mene, meni, tebe, tebi, ſebe, ſebi, njega, njemu, nje, nji, njo, njih, njima, njim*. (Vodnik 1811: 120.)

Kot vidimo, je edino, o čemer govori, kdaj in v kakšnih stavkih se uporablja katera oblika. Avtor prve v slovenščini pisane slovnice ne uporablja nobenih posebnih terminov za naslonke niti ne za dolge ali kratke oblike, kot jih je pred njim uporabil Kopitar.

3.3 V slovnici Petra Dajnka *Lehrbuch der Windischen Sprache* iz leta 1824 se pojavi ista delitev kot v Kopitarjevi slovnici, s katero se ujemajo uporabljeni termini. Razlikujeta se v tem, da Dajnko šele v oblikoslovnem opisu omenja dolge in kratke oblike:

Am Anfange, nach Vorwörtern und bey besonderen Nachdrücken, braucht man die langen, sonst aber die kurzen Fürwörter; nur die vierte Endung einfach hat nach dem Vorworte allzweit mé. (Dajnko 1824: 159.)

Tu je treba omeniti, da v Dajnkovi slovnici ni novosti v rabi terminov, obstaja pa zelo zanimiva opomba o posebnem statusu kratke tožilniške oblike, ki je v naslednjih desetletjih večkrat ponovljena.

Dajnko se, kot prvi v zgodovini slovenskega slovstva, posveča besednemu redu v posebnem delu skladnje. V tem kontekstu precej natančno obravnava tudi rabo dolgih in kratkih zaimkovnih oblik. Uporabljeni termini se ujemajo z že omenjenimi v oblikoslovju:

3. Kapitel. 26. § Von der Wortfolge

[...]

5. Die langen persönlichen Fürwörter folgen der Regel der Hauptwörter, und stehen nur am Anfange, nach Vorwörtern und überhaupt, so oft ein besonderer Nachdruck an ihnen ruhen soll, z. B. Mene, tebe ino nega je sreča obogatila. Mich, dich und ihn hat das Glück bereichert.

6. Die kurzen persönlichen Fürwörter stehen in bejahenden, verneinenden und gebiethenden Sätzen nach dem bestimmten Zeitworte, in fragenden vor dem bestimmten Zeitworte, in der vergangenen und künftigen Zeit allzeit gleich nach dem Hilfszeitworte, in der verbindenden Art immer gleich nach bi, bey zurückführenden Zeitwörtern stets nach se, z. B. Gledam ga. Ich schaue ihn. Ne gledaß ga. Du schauest ihn nicht. Gledaj ga! Schaue ihn! Ga gledaß? Schaußt du ihn? Sem ga gledal. Ich habe ihn geschaut. Bom ga gledal. Ich werde ihn schauen. Mi bi ga gledali. Wir würden ihn schauen. Vi bi se ga nagledali. Ihr möchtet euch an ihm satt schauen.

(Dajnko 1824: 285–287.)

3.4 Metelkova slovnica *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache in Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen (Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky)* je objavljena tudi v nemščini, samo eno leto pozneje, leta 1825. V njej avtor najbolj sistematično do tedaj obravnava odnos med kratko in dolgo obliko. Zanimivo je opaziti, da je Metelko prvi v slovenski slovnici tradiciji, ki obravnava osebnih zaimkov začenja s kratkimi oblikami *me*, *te*, *se* in šele po obravnavi njihove rabe, posebej rabe kratkih naglašanih⁵ tožilniških oblik, govori o dolgih oblikah. Na nek način je izviren tudi v poimenovanju, tako da se

⁵Njegova izrecna opomba o naglašenosti kratkih tožilniških oblik je bila v tistem obdobju precej nenavadna, kot je tudi danes. Kasneje jo ima tudi Murko v prvi izdaji svoje slovnice, medtem ko je v drugi izdaji več ni.

izogne uporabi termina za t. i. kratke oblike, dolge oblike pa poimenuje kot oblike s podaljšanjem (*die Biegungen mit den Augmenten*):

Den Accusativ *mε, tε, se* gebrauchen wir beynahe nur nach den Präpositionen, die diesen Casus regieren: *za mε, tε, se*, für mich, dich, sich; *po mε, tε, se*, um mich, dich, sich; *pred mε, tε, se*, vor mich, dich, sich, etc. Werden diese zusammengezogen, so zieht auch die Präposition den Ton und selbst das hohe *ε* an sich: *záme, záte, záse*; *póme, póte, póse*; *predme, predte, predse*; *ϕε3me, ϕε3te, ϕε3se*, oder wie man es auch zu schreiben pflegt: *zá-me, zá-te, zá-se*, etc. Uebrigens vertritt auch hier im Singular wie im Dual der Genitiv zugleich den Accusativ. [...]

Die Biegungen mit den Augmenten *n, b*: *mene, tebe, sebe, menε, tebε, sebε* sind emphatisch, und stehen 1) nach einer Präposition, 2) so oft man sie Nachdrucks halber heben will, 3) wenn die Frage mit dem Fürworte beantwortet wird: *komú spravlaw? sebε, tebε* und nicht *sε, tε*, etc. In andern Fällen setzt man die kürzern *me, te, se, mε, tε, sε*. Das nämliche gilt auch von der dritten Person und zwar durch alle drey Zahlen. (Metelko 1825: 198–199.)

Metelko, kot tudi Dajnko pred njim, posebni del posveča besednemu redu, v katerem obravnava tudi besede, ki jih v tem kontekstu poimenuje kot breznaglasne pomožne besede (*tonlose Hilfsörter*), med katere ne šteje kratkih tožilniških oblik:

Daher setzt der Krainer auch die tonlosen Fürwörter gern vor das Hülfswort *bom* und vor andere Zeitwörter, wenn er auf das Zeitwort keinen Nachdruck legen will: *ga bom vidεl*; *te bo poznala*; *ga perporoϕim*; *ga že dolgo poznam* etc. Sie stehen aber dann nothwendiger Weise vor dem Verbo, wenn der Satz mit einer Conjunction anfängt: *ϕe ga bom vidεl*, *mu bom povédal*; und mit Nachdruck auf die Person wird in diesem Falle das Pronomen dem Hülfsworte nachgesetzt: *ϕe bom nega vidεl*, *bom nemu povédal*. Im Imperativ wird das tonlose Pronomen nachgesetzt: *pokliϕε jo*; *pozdravε ga*; mit einem Nebenworte aber: *hitro jo pokliϕε*, *lepó ga pozdravε* etc. (Metelko 1825: 263.)

Kratkih tožilniških oblik ne obravnava skupaj z drugimi kratkimi oblikami, ampak ločeno. Njegovo poimenovanje teh oblik kot slabših izhaja iz globinskega razumevanja njihove drugačnosti:

§ 96. Auch pflegt man dem Hülfsworte je die persönlichen Fürwörter schwächerer Form immer vorzusetzen: *me je vidεl*, *te je vidεl*, *ga je vidεl*, *jo je vidεl*, *ju je vidεl*, *ji? je vidεl*; oder *vidεl me je*, *vidεl te je*, etc. *mε je dal*, *tε je dal*, *mu je dal*, *ji je dal*, *jim je dal*; oder *dal mε je*, *dal tε je*, *dal mu je*. In den übrigen Personen werden die Fürwörter dieser Art dem Hülfsworte immer nachgesetzt: *sεm ga vidεl*, *sε ga vidεl*, *smo ga vidεlε*, *ste ga vidεlε*, *so ga vidεlε*; oder *vidεl sεm ga*, *vidεl sε ga*, *vidεla sva ga*, *vidεla sta ga*, etc. *sεm mu dal*, *sε mu dal*, *sva mu dala*, *smo mu dalε*, oder *dal sεm mu*, etc. Dem Hülfsworte *bε* müßten die tonlosen Fürwörter immer nachstehen: *bε ga poznal*, *ko bε ga bil vidεl*. (Metelko 1925: 263.)

3.5 Anton Murko v svoji slovnici *Theoretisch-praktische slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*, objavljeni leta 1832, v oblikoslovju

uporablja termina daljše in krajše oblike. S tem s terminološkega vidika ne prinaša nič novega v primerjavi s Kopitarjevo slovnico. Pa vendar je v tej slovnici zelo provokativna pripomba; Murko namreč v prvi izdaji med daljšimi oblikami našteva tudi kratke naglašene oblike *mé, té, sé*, in te pripombe v tretji izdaji iz leta 1850 ni:

1. Die längere Form der Fürwörter, als 2. End. *mé, méne; té, tébe; njéga, nj; sé, sébe, sébe* durch alle 3 Zahlen, zweif. 3. *njúj, njú;* vielf. 3. *njih; 3. End. méni, mèni; tébi, tèbi; njému, njèmu; nji, njèj; sébi, sèbi* durch alle 3 Zahlen; zweif. 3. *njíma; vielf. 3. njim* u.s.w. ist von der kürzeren *me, te, ga, nje, ju, jih, se* u.s.w. wohl zu unterscheiden, und man glaube ja nicht, daß es gleichgültig sei, eine oder die andere nach Belieben zu gebrauchen. (Murko 1832: 44.)

Ta, v njegovi slovnici skoraj obstranska pripomba, je edinstvena v primerjavi z vsemi južnoslovanskimi slovnici tistega časa. Ni dvoma o tem, da Murko med daljše oblike ni naključno uvrščal oblik, ki jih danes štejemo med kratke in nenaglašene, predvsem zato, ker te iste oblike spet ponavlja, ko navaja primere. V tretji izdaji, v kateri opombe iz prve izdaje ni več, samo pravi, da obstajajo dolge in kratke oblike, in takoj nato razlaga, kako se uporabljajo.

3.6 Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva Antona Janežiča iz leta 1854 je prva slovenska slovnica, ki jo poznam, v kateri se glasoslovje v manjši meri pojavlja kot samostojen del slovnice. Čeprav so posebej opisani naglas in t. i. naglaski, se besede brez naglasa ne omenjajo. Prav tako te problematike Janežič ne omenja v odstavku, poimenovanem »o zaimenu«, v katerem obravnava oblikoslovne lastnosti zaimkov. Pri razlagi rabe zaimkov poimenuje vzporedne oblike kot krajšo in daljšo obliko. Iz predstavljenega je razvidno, da Janežičeva slovnica s terminološkega vidika tudi ne ponuja nič novega v primerjavi s predhodniki, ampak prinaša zelo bistroumno pripombo o tem, katere oblike so pravi tožilnik:

Pravi tožilnik je prav za prav le *mé, té, sé* t.j. (to je) visoki *é* s predglasnim *i* (*mę, tę, sę*), ki ga le še po predlogih razločno izrekujemo, p. (primerjaj) za *mé*, za *té*, za *sé*.« Janežič je morda ravno zato, ker je vedel, da je izvirna tožilniška oblika kratka, vendar naglašena, to obliko obdelal šele v skladnji, saj se le na tej stopnji lahko razlaga v uporabi med kratko naglašeno tožilniško in kratko nenaglašeno dajalniško obliko. (Janežič 1854: 41.)

4 Razprava Matije Murka

Za pojasnitev pojmov kot tudi za razlago poimenovanja in terminoloških različic naslonk v vsakem pomenu je najbolj inovativna in zelo poglobljena razprava Matije Murka, jezikoslovca, znanega po drugih interesih, objavljena v letih 1891 in 1892 – *Enklitike v slovenščini, oblikoslovje in skladnja*, ki obsega več kot sto strani. V tej prelomni razpravi Matija Murko na samem začetku pravi, da je nauk o enklitikah v najožji zvezi z naukom o naglasu, in ne samo o besednem naglasu. Avtor v kontekstu pregleda sodobnega jezikoslovja v zvezi z izbrano temo omenja termine, kot

so naglas v stavkih in govorni takti, in je, kolikor vem, v slovenskem jezikoslovju prvi, ki natančno obravnava termin *glasoslovje* ter ugotovi, da se termini rabijo napačno zato, ker se istovetijo lastnosti, ki sodijo na različne ravnine:

Nauk o enklitikah je v naj ožji zvezi z naukom o naglasu. Krivo pa je, če se misli samo o besednem naglasu. Sicer nam dela tudi ta že mnogo težav, če ga preizkusimo z zgodovinskega, in dijalektološkega stališča; pri nas še niti ni dognano, je li slovenski naglas ekspiratoren ali muzikalen. Še menj pa vemo o naglasu v stavkih, ki je duša izraževanju mislij. [...] Šele v najnovejšem času začeli so angleški glasoslovničarji in za njimi tudi drugi paziti na ta važni pojav, ali poročil še o tem nimamo skoro nobenih, tudi v najnovejših dijalektoloških tekstih ne. Zaradi tega je vsaka preiskava o tem predmetu težavna in ne more biti dokončana. (Murko 1891: 5.)

O tem pravi tudi naslednje:

Vse to se je moralo omeniti, ker po takem bo tudi naš pojem o enklitikah v marsičem drugačen, ali dosta širji, ali dosta ožji. Navadno imenujejo enklitike in proklitike »atona« (»ohne eigene Betonung«, Miklošič Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Sitzungsberichte der kais. Akademie CII., 42) in slovenski slovničarji rabijo zaradi tega za nje izraz »breznaglasnice«. Ne misli se pa, da imamo po tem dosta več enklitik; mi smo navajeni od mladih nog ločevati besede in pripisujemo vsaki besedi naglas. [...] Krivo bi pa bilo, ako bi hoteli trditi, da so krajše ali slabše oblike poleg daljših zmirom enklitiške: pri glagolih *bodem* in *hočem* se to pokaže. Ne sme se tudi trditi niti o krajših zaimkovih oblikah, o katerih se pravi, da so le za enklitiško rabo. [...] Po dosedanjih opazkah bi se lahko reklo, da so enklitike besede, ki v govornih taktih nimajo naglasa. [...] Po tem takem bi se lahko reklo, da so enklitike besede, ki se podrejajo naglasu drugih, ali enklitike so v naglasni celoti po glavnem naglasku sledeče, s ozirom na poudarek nesamostalne besede. Podredni naglaski veljajo toliko kolikor pri prostih besedah. Enklitike sestavljajo torej s svojimi naglašeni besedami jedno *besedno celoto* ali, kakor se semtertje govori, podobne so pritklinami (sufiksom). (Murko, 1891: 8–9.)

Citirani odlomki kažejo, kako so Murkovi pogledi, posebej jasnost terminološkega razlikovanja, bolj podobni sodobnemu specializiranemu obravnavanju naslonk kot jezikoslovju njegovega časa. Njemu je bilo povsem jasno, da se mora o dolžini oblik, naglasnosti in breznaglasnosti, naslonskosti ali ortotoničnem položaju, neizogibno razpravljati na različnih ravninah in da sinonimna uporaba terminov pomeni nerazumevanje globine odnosa. Žal njegovo pojmovanje in poimenovanje ni pustilo globinske sledi v slovenskem jezikoslovju 20. stoletja. V vsakem primeru, razprava M. Murka je vredna natančne samostojne analize in bo, v že omenjeni študiji,⁶ posebno pozorno obravnavana.

⁶Glej opombo 2.

5 Preglednica uporabljenih terminov

Slovnice			
	Glajoslovje	Oblikoslovje	Skladnja
Kopitar (1808)	ne omenja naslonskih oblik	die verlängerten Formen - die verkürzten Formen; die völlere Formen	nima posebej izpostavljene skladnje
Vodnik (1811)	ne omenja naslonskih oblik	ne rabi posebnih terminov	nima posebej izpostavljene skladnje
Dajnko (1824)	ne omenja naslonskih oblik	die kurzen Fürwörter und die langen Fürwörter	die langen perfönlichen Fürwörter; die kurzen perfönlichen Fürwörter
Metelko (1825)	ne omenja naslonskih oblik	die Biegungen mit den Augmenten	tonlose Hilfswörter; schwächere Formen
Murko (1850)	ne omenja naslonskih oblik	die längere Formen – die kürzere Formen	nima posebej izpostavljene skladnje
Janežič (1854)	ne omenja naslonskih oblik	ne omenja naslonskih oblik	daljše oblike – krajše oblike
Toporišič (2004)	nenaglašene besede; naslonke – predslonske (proklitične) in zaslonske (enklitične) oblike	naslonske oblike	naslonke, naslonski niz

6 Sklep

Na koncu lahko odgovorim na vprašanja, zastavljena na začetku. Naslonke so v slovnica 19. stoletja obravnavane na oblikoslovni in skladenjski ravni in so poimenovane kot skrajšane ali krajše oblike. Takšno pojmovanje in poimenovanje sta pričakovani s stališča razvoja slovenskega, kot tudi svetovnega jezikoslovja.

Murkova študija, v kateri so enklitike obdelane s sinhronega in tudi z diahronega stališča, je zaradi analitičnosti pristopa, temeljitega zgodovinskega pregleda in predvsem zaradi podkrepitve rezultatov z veliko količino zbranega gradiva do danes ostala zelo pomembna ne le v slovenskem, temveč v južnoslovanskem jezikoslovju. Čeprav je nastala zelo zgodaj glede na dosežke analitičnega južnoslovanskega jezikoslovja in je prinesla veliko novega v razčiščevanju pojmov in poimenovanj v zvezi z breznaglasnicami in naslonkami, ni pomembneje vplivala na to, kako so ti termini uporabljeni v slovnica 20. stoletja. Razlaga breznaglasnic in naslonk v slovenskem jezikoslovju 20. stoletja je v glavnem poenostavljena (gre samo za obravnavo v slovnica, saj po Murkovi ni bilo napisane nobene obsežne študije o breznaglasnicah in naslonkah). Takšen pristop je pripeljal do sinonimne rabe terminov breznaglasnica in naslonka, kljub temu da ti termini ne sodijo v isto jezikoslovno ravnino in ne pomenijo isto, predvsem zato, ker so v odnosu do drugih različnih pojmov na posamezni ravni.

Upam, da mi je uspelo pokazati, da je oblikovanje terminološkega zaklada, še zlasti jezikoslovnega, in to v obdobju formiranja standardnega ali knjižnega jezika,

zelo pomemben del razvijanja in nadgrajevanja zavesti o jeziku. Iz primera naslonk je razvidno, da razumevanje jezikovnosistemskih odnosov (od prozodije do skladnje) hkrati ne prinaša tudi avtomatičnega uspešnega poimenovanja teh odnosov – in to ne samo v slovenskem jezikoslovju.

Viri

- DAJNKO, Peter, 1824: *Lehrbuch der Windiſchen Sprache, ein Verſuch zur gründlichen Erlernung derſelben für Deutſche, zur vollkommeneren Kenntniſ für Slowenen*. Grätz: Gedruckt und verlegt den Johann Andreas Kienreich.
- JANEŽIČ, Anton, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva za Slovence*. Celovec: Založil Eduard Liegel.
- KOPITAR, Jernej, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.
- METELKO, Franz Seraphin, 1825: *Lehrgebäude der Sloweniſchen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach: Gedruckt den Leopold Eger.
- MURKO, Anton Johann, 1832: *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volksprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*. Graz.
- MURKO, Anton Johann, 1843, 1850: *Theoretisch-praktische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*. Zweite, umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage. Graz.
- MURKO, Matija, 1891, 1892: Enklitike v slovenščini. *Letopis Matice slovenske* 1891, 1–65; 1892, 51–86. Ljubljana.
- VODNIK, Valentin, 1811: *Piſmenoft ali Gramatika sa perve ſhole*. Lublana: Natisnil Leopold Eger.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Literatura

- IVŠIČ, Stjepan, 1967: Enklitike, osobito njihov namještaj u staroslovenskome jeziku s obzirom na ostale slavenske jezike. *Rad JAZU* 338. 61–140.
- JAKOBSON, Roman Osipovič, 1962: Les Enclitiques Slaves. *Selected Writings* 2. The Hague: Mouton. 16–22.
- PETI STANTIĆ, Anita, 1999: Usporedba gramatičke obrade kratkih i dugih oblika zamjenica u slovenskim i hrvatskim gramatikama Murkova vremena. *Murkov zbornik*. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 148–162.
- PETI STANTIĆ, Anita, 2002: Stilistika klitika u tumačenjima hrvatskih gramatičara. *Važno je imati stila*. Ur. K. Bagić. Zagreb: Disput. 165–181.
- ZWICKY, Arnold, 1977: *On Clitics*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.